

Porovnanie vývoja štátov Maine a Slovensko podľa vybraných ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja

M. Huba: Comparison of the Development of the State of Maine and Slovakia by Selected Sustainable Development Indicators. Život. Prostr., Vol. 35, No. 1, 42–46, 2001.

The author of submitted study is trying to compare the actual development in the State of Maine, USA and the Slovak Republic, using several development indicators, mostly adopted from Measures of Growth 2000 – Performance Measures and Benchmarks to Achieve Sustainable Long-Term Economic Growth for Maine, from the Statistical Yearbooks of the Slovak Republic, 1999, 2000, UNDP National Human Development Report: Slovak Republic, 1999 and from the National Strategy of Sustainable Development in the Slovak Republic, REC, 2000. The study is addressing 34 selected indicators subdivided into 7 categories. The author tried to select, evaluate and comment those indicators/measures, that are relevant and at least partially comparable both for Maine and Slovakia (Note: These possibilities are limited among others by differences in statistical surveys as well as their interpretations). It means, that submitted comparisons have more general and orientation character, than the exact one. These comparisons could be useful for defining both similarities and dissimilarities of contemporary situation as well as development trends in Maine and Slovakia.

V USA sa venuje čoraz väčšia pozornosť navrhovaniu, uplatňovaniu a vyhodnocovaniu ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja, a to na miestnej, štátnej i federálnej úrovni (pozri napr. Huba, 1997; REC, 2000). V r. 2000 som mal možnosť pôsobiť ako hosťujúci vedecký pracovník a pedagóg v rámci Fulbrightovho programu na College of the Atlantic v americkom štáte Maine, pričom do mojej pracovnej náplne patrila aj komparácia vývoja tohto štátu s vývojom na Slovensku vo svetle vybraných ukazovateľov.

Ako hlavný zdroj relevantných informácií o štáte Maine a jeho vývoji v uplynulých rokoch mi slúžila publikácia Ukazovatele rastu 2000 – ukazovatele a mílniky na dosiahnutie trvalo udržateľného dlhodobého ekonomického rastu, kým v prípade Slovenska som vychádzal najmä z aktuálnych štatistických ročeniek, Profilu krajiny – Slovensko (MŽP SR, 2000) a z Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky (REC, 2000).

Štúdiá sa zaoberá 34 vybranými ukazovateľmi rozdelenými do 7 kategórií, cieľom bolo vyselektovať, vyhod-

notiť a komentovať tie ukazovatele, ktoré sú pre účely porovnania relevantné, a zároveň aspoň čiastočne porovnateľné pre oba štáty (porovnateľnosť údajov je limitovaná o. i. rozdielmi v štatistickom zisťovaní a v dôsledku toho v jeho výsledkoch a interpretácii). To znamená, že uvedené komparácie majú viac všeobecný a orientačný, než detailný a exaktný charakter. Napriek tomu si myslím, že môžu byť užitočné pri formulovaní ako podobností, tak aj odlišností súčasnej situácie ako aj rozvojových trendov, medzi štátom Maine a Slovenskom, o čom svedčí aj niekoľko nasledujúcich všeobecných porovnaní:

- **Mierka štátov.** Populácia Slovenska približne štvornásobne preyšuje počet obyvateľov Mainu. Rozloha Mainu je naproti tomu takmer dvojnásobná v porovnaní s rozlohou Slovenska. Keď zoberieme do úvahy oba tieto ukazovatele, môžeme konštatovať, že štáty Maine i Slovensko patria do podobnej veľkostnej kategórie malých až stredných štátov.

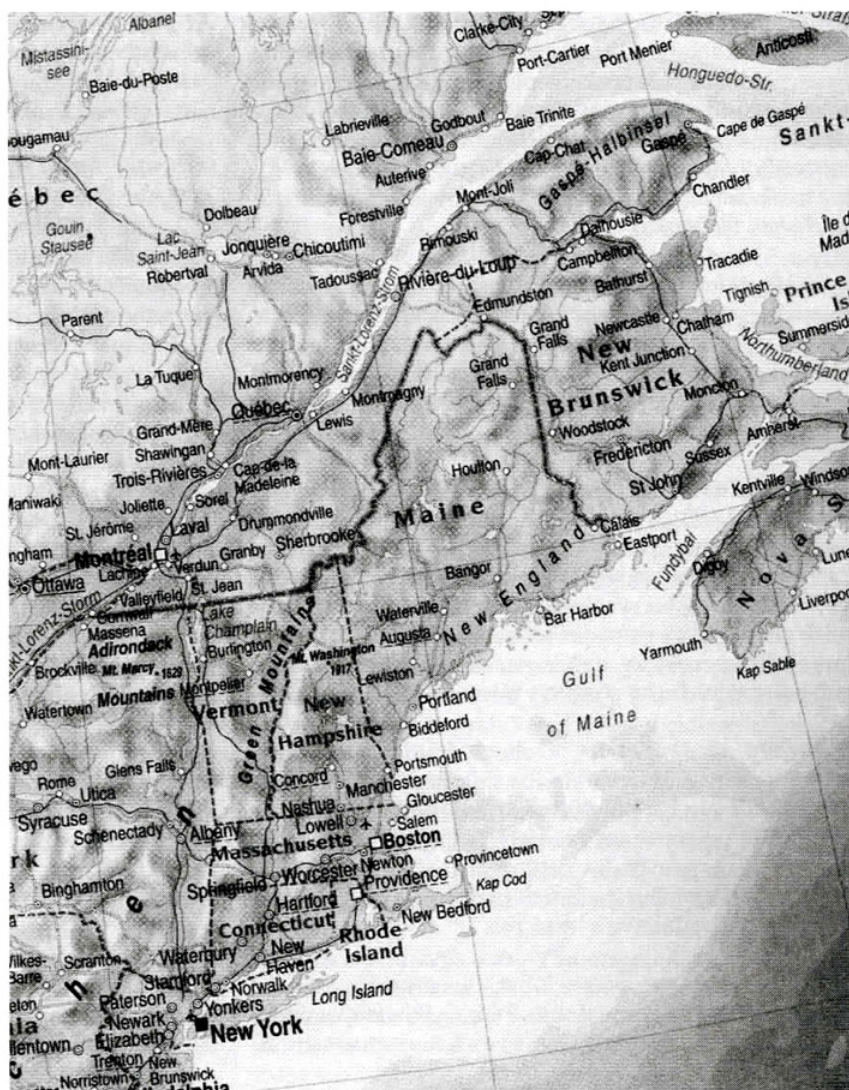
• **Poloha.** Geografická, resp. geopolitická poloha (a zároveň poloha v širšom zmysle slova) oboch štátov je porovnateľná z viacerých aspektov. Poloha Mainu je marginálna v kontexte USA, aj polohu Slovenska možno chápať v určitom zmysle ako okrajovú: v rámci strednej Európy, vo sfére dominantného vplyvu rímsko-katolíckeho náboženstva a v širšom zmysle i vo sfére západnej civilizácie.

• **Fyzickogeografické črty.** Prírodné pomery Mainu a Slovenska môžu slúžiť ako inšpirácia k ďalším komparáciám. Oba štáty sa nachádzajú (z klimatického hľadiska) na hranici medzi chladným severom a miernym až teplým juhom, čo má okrem iného za následok veľkú rôznorodosť klimatických podmienok a meteorologických situácií, ale aj pôdnych a ďalších fyzicko-geografických podmienok, ako aj biologickú diverzitu vo všeobecnosti.

Ďalším zdrojom prírodných podobností medzi oboma štátmi je relatívne veľký podiel horských oblastí na výmere štátu. Aj vysoká lesnatosť je spoločná pre oba štáty. Od toho sa odvíja niekoľko ďalších skutočností. V prvom rade je to pomerne veľký počet a rôznorodosť chránených území, ako sú národné či štátne parky, národné chránené pobrežia a útočiská divej prírody v Maine a národné parky, chránené krajinné oblasti a prírodné rezervácie na Slovensku.

To isté možno konštatovať aj v súvislosti s veľkým rekreačným potenciálom pre športové a iné činnosti aktívneho oddychu vo voľnej prírode, ako je táborenie, pešia turistika, jazda na koni, horská cykloturistika, lyžovanie, vodná turistika, poľovníctvo, rybárstvo, pozorovanie vtákov atď.

• **Charakter kultúrnej krajiny.** Okrem spomínanej vysokej lesnatosti má Slovensko i Maine pomerne vysoký podiel vidieckej krajiny, resp. sídel, čo súvisí i s nízkou hustotou obyvateľstva, relatívne nízkym stupňom urbanizácie, ale aj s tradíciou a prevažujúcim životným štýlom obyvateľov.

• **Úroveň ekonomického a sociálneho rozvoja.** Podobnú úroveň dosahujú oba štáty z hľadiska umiestnenia (podľa ekonomických ukazovateľov, ako aj ukazovateľov ľudského rozvoja) v rámci USA, resp. Európy. Ich umiestnenie sa v oboch prípadoch nachádza blízko konca druhej tretiny poradia štátov.

• **Občianske aktivity.** Ako v Maine, tak aj na Slovensku registrujeme celý rad aktivít týkajúcich sa ochrany prírody, resp. životného prostredia, ako aj trvalo udržateľného rozvoja, a to ako na miestnej, tak aj na regionálnej či celoštátnej úrovni, v niektorých prípadoch môžeme hovoriť i o vysokej miere príbuznosti aktivít i ich nosite-

Ťov (napr. mimovládna organizácia think-tankového typu Trvalo udržateľný Maine a Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v Slovenskej republike, ktoré nezávisle od seba zorganizovali v tom istom čase – v novembri 1995 – príbuzné prierezové, interdisciplinárne podujatia: *Trvalo udržateľný Maine – technologické výzvy: Hľadanie stratégií pre trvalo udržateľný Maine*, resp. *Smerovanie k trvalo udržateľnému Slovensku*).

• **Mentálna príbuznosť.** Možno hovoriť aj o určitej mentálnej príbuznosti obyvateľov oboch štátov, ktorí majú v porovnaní s obyvateľmi štátov na západ od nich bližšie k prírode, správajú sa spontánnejšie a prejavujú sa menej sofistikovane než obyvatelia väčšiny okolitých štátov, resp. strednej a západnej Európy.

Porovnateľné ukazovatele

Hrubý štátny (domáci) produkt. V oboch štátoch vykazoval v druhej polovici 90. rokov rastovú tendenciu, aj keď v Maine rástol rýchlejšie a pravidelnejšie (približne o 5 % za rok) než v prípade Slovenska, kde rast bol v priemere takmer rovnaký, avšak nie taký pravidelný a zároveň bol sprevádzaný o niečo vyššou mierou inflácie.

Príjmy na obyvateľa. V oboch štátoch rástli priemerné príjmy na obyvateľa iba mierne. Na Slovensku, napriek nárastu v 2. pol. 90. rokov, boli reálne mzdy stále ešte nižšie v porovnaní s r. 1989. Najvyššie platy sa na Slovensku zaznamenali v bankovom sektore a najnižšie vo sfére cestovného ruchu, a podobne ako v Maine, i v poľnohospodárstve a lesníctve.

Miera nezamestnanosti. Tento ukazovateľ sa vyvíjal v Maine relatívne veľmi dobre, kým na Slovensku veľmi negatívne (r. 2000 prekročila miera nezamestnanosti 20 %).

Nové podnikateľské subjekty. Tento ukazovateľ vykazoval pozitívnu tendenciu v Maine, ale na Slovensku sa vyvíjal oveľa menej priaznivo. Nepriaznivý vývoj súvisí okrem iného s neschopnosťou Slovenska pritiahnúť viac zahraničného kapitálu (Vagač, 1999).

Export – import. Veľmi pozitívny vývoj týkajúci sa exportu zaznamenali v Maine najmä po r. 1995. Aj na Slovensku sa zahraničná obchodná bilancia – po rokoch zhoršovania – začala v poslednom čase zlepšovať vplyvom priamych i nepriamych ekonomických opatrení.

Produktivita práce. V oboch štátoch vykazuje sústavný rast. Na Slovensku je napr. v sektore priemyslu tento rast rýchlejší ako rast priemerných nominálnych i reálnych miezd.

Poistné zdravotné udalosti na pracovisku. Ukazovateľ sa zlepšoval (početnosť a závažnosť udalostí v oboch štátoch klesala), vo všeobecnosti však vo sfére úrazovosti jectvujú veľké rezervy.

Úplné stredoškolské vzdelanie. Pozitívny vývoj v Maine i na Slovensku. Podiel obyvateľov Mainu starších ako 25 rokov s úplným stredoškolským alebo vyšším vzdelaním dosiahol 86,7 % r. 1998, cieľom vlády je dosiahnuť 92 % r. 2005. Porovnateľný ukazovateľ: podiel populácie s úplným stredoškolským vzdelaním dosiahol r. 1998 na Slovensku 62,3 % (na porovnanie – r. 1993 to bolo iba 53,8 %).

Vysokoškolské vzdelanie. V r. 1990 bolo 6,7 % obyvateľov Mainu starších ako 25 rokov vysokoškolsky vzdelaných a cieľom je dostať sa minimálne na úroveň Nového Anglicka (8,2 % r. 1990). Podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním vzrastá aj na Slovensku, r. 1997 to bolo 9,5 % (UNESCO, 1998).

Celoživotné vzdelávanie. Napriek tomu, že tento ukazovateľ v Maine vykazoval v sledovanom období stagnáciu či dokonca mierny úpadok, celkový podiel (51 – 57 %) je stále ešte veľmi vysoký. Dosiahol 70 % do r. 2000 sa ukázalo ako nerealistický cieľ. Na Slovensku je podiel občanov zapojených do procesu celoživotného vzdelávania podstatne nižší, ale nárast sa dá predpokladať v súvislosti s nevyhnutnosťou byť profesne oveľa flexibilnejší pod tlakom nových ekonomických a sociálnych podmienok.

Obyvateľstvo koncentrovaných sídel. Ukazovateľ vykazuje v Maine regres a vývoj je dokonca veľmi negatívny: smerom k stále väčšiemu rozptylu obyvateľov a ich sídel (cieľom bolo zvýšiť podiel obyvateľov žijúcich v koncentrovaných sídlach zo 46 % r. 1995 na 50 % r. 2010, ale skutočnosťou bol pokles na 45 % r. 1999). Na Slovensku dosiaľ prevažuje proces koncentrácie obyvateľov do väčších centier, ale tento trend je oveľa slabší než pred 20 či 30 rokmi.

Disparity v rodinných príjmoch. Pre Maine je cieľom, aby sa pomer priemerných ročných príjmov najbohatších 20 % rodín k priemernému ročnému príjmu najchudobnejších 20 % rodín každoročne vyrovnával. Skutočnosť v Maine, ale pravdepodobne ešte výraznejšie na Slovensku, je práve opačná, čiže rozdiely v príjmoch ďalej rastú. Celkovo je však situácia na Slovensku stále ešte lepšia, pretože uvedený pomer tu predstavoval r. 1996 hodnotu 3,98, kým v Maine 8,2.

Rozdiely v príjmoch mužov a žien. Negatívny, resp. nie dosť pozitívny vývoj v tomto ukazovateli jectvuje ako

v Maine, tak aj na Slovensku a k stanovenému cieľu: "Dosiť rovnosť v príjmoch mužov a žien" sa oba štáty v sledovanom období priblížili iba minimálne. Napriek určitému zlepšeniu predstavujú priemerné príjmy žien v Maine iba 67,5 % príjmov mužov, na Slovensku 78,5 %.

Príjmové disparity na rasovom základe. Cieľom v Maine bolo dosiahnuť 77 % (priemerného príjmu nebieleho obyvateľstva z priemerného príjmu zárobkovo činných bielej pleti, ktorý sa rovná 100 %) do konca r. 2000 a perspektívne tieto príjmy vyrovnáť.

Regionálne príjmové disparity. V Maine je cieľom zlepšiť príjem na obyvateľa v najchudobnejších okresoch zo 66 % r. 1993 na 75 % príjmu na obyvateľa v najbohatších okresoch najneskôr do r. 2005. Skutočnosť je však práve opačná. Prieepasť medzi najbohatšími a najchudobnejšími okresmi v Maine sa stále prehľbuje. Podobná situácia je aj na Slovensku. Priemerné platy v marginálnych regiónoch stredného a východného Slovenska často nedosahujú ani 60 % plátov v bratislavskom regióne. Aj tieto disparity majú tendenciu sa naďalej zväčšovať.

Disparity v regionálnej (ne)zamestnanosti. Napriek celkovému nárastu počtu pracovných príležitostí v najchudobnejších okresoch Mainu, celkovo sa strategický cieľ postupného medziregionálneho znižovania rozdielov podľa tohto ukazovateľa nepodarilo dosiahnuť. Situácia v prípade Slovenska je dokonca oveľa horšia. Nezamestnanosť predstavovala r. 1998 v bratislavskom regióne 5,48 %, kým v prešovskom 23,9 % a regionálne disparity sa naďalej prehľbujú.

Účasť voličov na voľbách. Strategický zámer v Maine je dosiahnuť, aby sa účasť na prezidentských voľbách zvýšila zo 64 % r. 1996 na 74 % r. 2000, čo je tendencia porovnateľná so zvýšením účasti na parlamentných voľbách na Slovensku v r. 1994 a 1998. V oboch štátoch je účasť voličov veľmi vysoká (na Slovensku 84,2 % r. 1998, v Maine r. 1996 najvyššia v rámci USA).

Občianska participácia na spoločenských aktivitách. V Maine je viac ako polovica občanov sústavne zapojená v spoločenských organizáciách, do konca r. 2000 mal tento podiel narásť na 70 %. Aj keď sa tento cieľ ukázal nereálny (len 59 % r. 1999), občianska participácia je už dnes v porovnaní so Slovenskom veľmi vysoká.

Výdavky za umenie a kultúru. V Maine je cieľom zlepšenie asi o 20 % v období 1996–2001. R. 1996 a 1997 sa vykázal veľký nárast výdavkov, ale ten bol takmer výlučne spôsobený zmenou metódy vykazovania. Na Slovensku sa na náraste výdavkov za umenie a kultúru podieľali zväčša bohatšie vrstvy spoločnosti.

Detská úmrtnosť. Strategickým zámerom v Maine je, aby detská úmrtnosť, ktorá predstavovala 6,8 na 1000 živonarodených r. 1993, každoročne klesala. Na Slovensku tento ukazovateľ dosahoval r. 1998 hodnotu 5,4 (na porovnanie – r. 1990 to bolo 8,4). Vo všeobecnosti bol vývoj podľa tohto ukazovateľa ako v Maine, tak aj na Slovensku pozitívny.

Fajčenie cigariet. Cieľový stav v Maine je obmedziť percento obyvateľov vo veku 18–34 rokov, ktorí fajčia cigarety, z 31,65 % r. 1995 na menej ako 25 % najneskôr do konca r. 2000. Podľa stavu r. 1998 (30,3 %) sa dosiahnutie tohto cieľa ukazuje nereálne. Obdobný ukazovateľ vykazoval na Slovensku v priebehu 90. rokov stagnáciu až mierny pokles.

Kriminalita. Vývoj kriminality patril v uplynulom desaťročí v Maine medzi najpozitívnejšie sa vyvíjajúce ukazovatele. Cieľový stav pre r. 2005 sa dosiahol už pred r. 2000. V r. 1998 bolo v Maine registrovaných 30,4 trestných činov na 1000 obyvateľov, čo je asi o 25 % menej ako r. 1990. Na Slovensku bol vývoj v 90. rokoch podľa tohto ukazovateľa prevažne negatívny. V ostatných rokoch sa situácia začala zlepšovať (17,4 registrovaných trestných činov na 1000 obyvateľov r. 1998 v porovnaní s 27,4 r. 1990).

Spokojnosť občanov s vládou. Ťažko je porovnávať oba štáty podľa tohto ukazovateľa. V Maine sa v 90. rokoch dôvera k vláde zvýšila, na Slovensku je dôvera k vláde permanentne relatívne nízka.

Štátne a miestne dane. V Maine majú za cieľ zmierniť daňovú záťaž, ktorá je tam vyššia v porovnaní s priemerom za Nové Anglicko. V skutočnosti sa však vývoj tohto ukazovateľa v ostatných rokoch zhoršoval, teda daňová záťaž naďalej rástla. Na Slovensku je tiež veľmi vysoká, ale vývoj v ostatných dvoch rokoch, najmä vo sfére centrálnych daní, bol mierne pozitívny.

Preprava tovarov. Cieľom je zvýšiť objem tovaru, ktorý sa v Maine prepravuje po železnici, vode alebo vzduchom a znížiť podiel kamiónovej dopravy. Na Slovensku sledujeme v ostatných rokoch práve opačný vývoj, aj keď je to v rozpore s Programovým vyhlásením súčasnej vlády.

Telekomunikácie. Rápidny nárast podielu podnikateľských subjektov, ktoré v Maine používajú Internet, patrí k najúspešnejšie sa vyvíjajúcim ukazovateľom v štáte. Na Slovensku je situácia podobná, napriek tomu, že absolútne hodnoty pripojenosti na Internet sú oveľa nižšie.

Ceny elektrickej energie. V Maine je cieľom zníženie cien elektrickej energie na menej než 130 % priemernej ceny v USA najneskôr do konca r. 2000. Ceny elektrickej energie majú, napriek zámerom vlády v Maine, neustále rastovú tendenciu. Podobný vývoj je aj na Slovensku, kde sa regulované ceny elektrickej energie počas 90. rokov niekoľkokrát zvyšovali.

Kvalita ovzdušia. Cieľovým parametrom v Maine je do konca r. 2000 znížiť na nulu počet dní, kedy kvalitu ovzdušia nepriaznivo ovplyvňuje prítomnosť prírodného ozónu. Už v roku 1999 sa tento cieľ takmer podarilo splniť (1 deň v roku). Na Slovensku tiež možno hovoriť o celkovom zlepšení kvality ovzdušia v 90. rokoch, čo sa však netýka prírodného ozónu.

Kvalita vody v riekach. V Maine je cieľom znížiť dĺžku riek, v ktorých nežijú ryby vhodné na konzumáciu, z 236 míľ r. 1996 na nulu najneskôr do konca r. 2000. V slovenských podmienkach by sa to dalo formulovať ako redukcia dĺžky tokov v dvoch najnižších kategóriách kvality vody na nulu. Napriek celkovému zlepšeniu kvality vody v povrchových tokoch v 90. rokoch, dosiahnuť takýto cieľový stav v najbližších rokoch je absolútne ne-reálne.

Chránená krajina. Rozloha chránených území prístupných verejnosti by sa mala v Maine v období 1993–2000 zvýšiť o 10 %. Napriek tomu, že výmera chránených území sa v uplynulých rokoch zvýšila (napríklad nárast o 1,5 % r. 1998–1999), cieľový parameter sa ukazuje ako ťažko splniteľný, najmä preto, lebo v Maine sa iba minimálna časť pôdy nenachádza v rukách súkromných vlastníkov. Splnenie podobného zámeru na Slovensku sa ukazuje oveľa reálnejšie.

Priemyselné používanie toxických chemikálií. Množstvo toxických chemikálií používaných v priemysle by malo sústavne klesať. Podobný ukazovateľ i strategický cieľ by bolo užitočné použiť aj v prípade Slovenska.

Podiel starých stromov v lesných porastoch. Za cieľový stav podľa tohto ukazovateľa sa v Maine zvolil nárast o 20 % v období 1995–2007. Na Slovensku ťažba dreva na komerčné účely v porovnaní so situáciou pred r. 1989 poklesla, ale špeciálny dôraz na ochranu starých či veľkých jedincov sa – s výnimkou chránených území – nekladie.

Pridaná hodnota v poľnohospodárstve. Cieľovou hodnotou v Maine je zvýšenie ukazovateľa čistej pridanej hodnoty v poľnohospodárstve ako podielu z celkového produktu zo 42 % r. 1995 na 50 % najneskôr do konca r. 2000. Podiel slovenského poľnohospodárstva v rámci

národného hospodárstva v uplynulom desaťročí klesal (podiel na tvorbe HDP, na tvorbe pracovných príležitostí a pod.), aj keď jeho celková efektívnosť vzrástla.

Zamestnanosť v cestovnom ruchu. Strategickým cieľom v Maine je neustále zvyšovanie počtu pracovníkov v ubytovacích a stravovacích zariadeniach cestovného ruchu. V r. 1998 bol nárast 2,8 %. Aj na Slovensku predstavuje cestovný ruch veľkú výzvu, čo sa týka tvorby príjmov i pracovných príležitostí. Ale úroveň využívania tohto potenciálu je relatívne nízka a v posledných rokoch dokonca podiel cestovného ruchu na HDP zaznamenáva pokles.

S ukazovateľmi (indikátormi) trvalo udržateľného rozvoja či života sa možno stretnúť na všetkých hierarchických úrovniach: medzinárodnej, národnej, štátnej, regionálnej i miestnej. Ako v USA, tak aj na Slovensku sa vyvinulo niekoľko sád ukazovateľov na rôznych úrovniach a pre rôzne účely. Vzájomné porovnanie procesu ich výberu, ako aj vývoja, ktorý reflektujú, môže byť užitočné pre obe strany.

Napriek množstvu odlišností a obmedzení je porovnanie amerických a slovenských skúseností na poli trvalo udržateľného rozvoja prostredníctvom sady spoločných ukazovateľov zaujímavé z viacerých aspektov. Záverom možno konštatovať, že obdobný vývoj pri väčšine ukazovateľov (18 z 34) v oboch porovnávaných štátoch a zrejme odlišnosti len v prípade vývoja 5 ukazovateľov sú vyjadrením prekvapujúco vysokej miery korelácie súčasných vývojových trendov smerovania k trvalej udržateľnosti v štáte Maine i na Slovensku.

Mikuláš Huba

Štúdiá vznikla vďaka príspevku Grantovej agentúry VEGA a Fulbrightovmu programu v SR

Literatúra

- Country Profiles – Slovakia. MŽP SR Bratislava, 2000.
 Measures to Growth 2000. Performance Measures and Benchmarks to Achieve Sustainable Long-Term Economic Growth for Maine. Sixth Report of the Maine Economic Growth Council. Maine Development Foundation, 2000.
 Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky. REC Slovensko Bratislava, 2000.
 Štatistická ročenka Slovenska, 1999, 2000.
 Vagač, L. a kol.: Národná správa o ľudskom rozvoji SR, 1999.

RNDr. Mikuláš Huba, CSc., Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava.
 E-mail: geoghuba@savba.sk